

Éva TOLDI

UDK 811.511.141(497.113).09-1

Filozofski fakultet

Stručni rad

Univerziteta u Novom Sadu

Primljeno: 14. svibnja 2016.

Dr. Zorana Đinđića 2, 21 000 Novi Sad

Prihvaćeno: 16. rujna 2016.

evatoldi@eunet.rs

PANONIZAM U INTERLITERARNOJ POZICIJI

Sažetak

Rad istražuje povezanost predela i pesničkog stvaranja na primeru mađarske književnosti u Vojvodini. Teorijska elaboracija u radu koristi se semantičkim poljem pojma *panonizam* kako su ga definirali Sanja Jukić i Goran Rem u dvotomnom izdanju pod naslovom *Panonizam hrvatskoga pjesništva I.–II.* Ova studija proširuje panonistički pristup te, imajući u vidu teoriju Sanje Jukić i Gorana Rema, prikazuje jedan mogući način interpretacije vojvođanske mađarske književnosti u kojoj predeo i odnos lirskog Ja prema predelu, kao i kritička recepcija pejzažnog pjesništva, zauzimaju toliko značajnu ulogu da bi se na osnovu nje mogla ispisati istorija literature ovog podneblja.

Ključne reči: panonizam, mađarska književnost u Vojvodini, pjesništvo pejzaža, geokulturalni diskurs

Uvod

Više nije sporno da je prošlo vreme pozitivističkih istorija književnosti na bazi razvojnog, ciljnog principa, kojima su književnosti prilazile iz pravca nacionalnih ideja. Geokulturalni i geopoetički pristup književnosti, njeno interdisciplinarno tumačenje čine se mnogo plodonosnijima. U dvotomnom radu *Panonizam hrvatskoga pjesništva I.–II.* Sanja Jukić i Goran Rem pristupaju istoriji poezije na nov način i kroz savremene teorije predstavljaju nam jedan segment hrvatske književnosti koji nazivaju panonizmom, a čiji korpus uopšte nije mali. Autori ciljeve svoga rada formulišu u podnaslovu prvoga toma: uvod u teoriju stila. Njihova knjiga, međutim, predstavlja puno više od stilističkog utemeljavanja. Naime, ona u interdisciplinarnim okvirima, u geokulturalnom i geopoetičkom pristupu analizira i otkriva panonističke crte hrvatske poezije od početaka sve do danas, proširujući temu kontekstima istraživanja motiva, antropologije kao i istorije slikarstva. Drugi je tom zapravo bogata antologija pjesništva koja suptilnim analizama i refleksijama

približava čitaocu i same stihove i teoriju panonizma. Istovremeno, koautori panonizam ne sabijaju u okvire nacionalne literature već ga, pomoću arealnog pristupa, prikazuju kao entitet koji deluje u širem okruženju. Ono o čemu knjiga govori jest mnogo više od prepoznavanja onoga što obično nazivamo poezijom predela. Pretpostavlja neku vrstu kontinentalnog, arealnog diskursa, pomoću kojeg se, stvaralački se koristeći modernim pravcima teorije književnosti, može stvoriti nova književna paradigma, mogu biti nanovo tumačeni i promišljeni korpusi tekstova, pa i istorijskim pristupom. U tom sistemu razmišljanja ocrtavaju se motivi u isprepletenosti prostora, subjekta i jezika, u koji može da stane istorija celokupne hrvatske poezije do naših dana, i stižući do šezdesetih godina dvadesetog veka kao novo tumačenje sebe same dolazi se i do pojma neopanonizma. Posebnu pozornost izaziva ocrtavanje segmenta književnosti u kojem se tradicionalni geografski, istorijski i kulturni kontekst spaja s konkretnim istorijskim, egzistencijalnim ratnim doživljajem.

U duhu teorije panonizma, kako je predstavlja spomenuti dvotomni rad Sanje Jukić i Gorana Rema, pokušaću da u interkulturalno-regionalnom smislu proširim panonističko iščitavanje literature na poeziju vojvođanskih Mađara. I sama knjiga podstiče na to. Naime, u njoj nalazimo da se u teritorijalnom smislu i duhovnost Vojvodine može uključiti u ovu kulturalnu nit (Jukić & Rem 2014: 24).

1. Od predela do teksta – iz tradicije u savremenost i obrnuto

U interliterarnoj poziciji mađarske književnosti u Vojvodini odnos stvaraoca prema predelu i prirodi zauzima tako važno mesto da se postavljanjem ovog aspekta u fokus može napisati čak i istorija celokupne regionalne književnosti. Smena gledišta naročito se markantno javlja u poeziji: slika prirode ne služi samo za opis predela, nego način njenog stvaranja odražava pesnički identitet, izražava doživljaj života, celokupnost postojanja. U ovom se radu pomoću nekoliko pregnantnih primera prikazuju stanice, paralele, varijante povezanosti predela i pesničkog shvatanja ovoga podneblja.

Samo-metafore regiona su reprezentovane nizom slika iz prirode. Naslov prve antologije poezije između dva rata je *Kéve* [Snop], sledi zbirka prevoda pod naslovom *Bazsalikom* [Bosiljak], a najuticajniji časopis je *Kalangya* [Krstina]. Poljoprivredni radovi i slika prirode i kasnije dominiraju u naslovima zbirki, metafore koje proizlaze iz karaktera predela postaju simboli uzajamnog pripadanja: *Ákácok alatt* [Pod bagremovima], *A diófa árnyékában* [U senci oraha], *Téglák, barázdák* [Cigle, brazde], *Vajdasági ég alatt* [Pod nebom Vojvodine], *Föld és mag* [Zemlja i seme], *Ugart kell törnünk* [Valja nam uzorati ledinu], *Kalászok* [Klasje], *Gyökér és szárny* [Koren i krila]...

118 Posle Prvog svetskog rata su neizvesnost svesti o pripadanju i brojni njegovi oblici proizašli iz – geografskog, istorijskog, emocionalnog – preklapanja i kulminirali u doživljaju marginalizacije. Preokreti nacionalnog samoshvatanja

oduvek su karakteristično motivisani istorijskim promenama. Težnja da se shvati postojanje dala je temu za diskusiju koja je u vojvođanskoj mađarskoj književnosti veoma prisutna od samog početka, a to je: čime treba i može da se bavi manjinska književnost, da li je važnije pisati o regionalnim temama ili je potrebno baš suprotno, da se beletristika okrene univerzalnim ljudskim sadržajima.

Kao književni program za koji se verovalo da se može slediti je, na osnovu Taineove teorije miljea, Kornél Szenteleky (1893. – 1933.) – koji se smatra osnivačem vojvođanske mađarske književnosti – razradio teoriju lokalnog kolorita koju su mnogi i na mnogo načina krivo shvatili, i oni koji su sebi postavili cilj da je realizuju, a najčešće oni koji su je shvatili kao oznaku književne vrednosti. Szenteleky je tražio duh mesta, a konkretnom formulisanju suštine se možda najviše približio kada je zahtevao stvaranje „prvog istinski vojvođanskog mađarskog romana”.¹ Zamišljao je to delo tako da će „među stranice knjige zgusnuti bačke boje, tipove i karakteristični bački vazduh” (Szenteleky 1995: 286). *Couleur locale* smisao dobija kao simbol života, i nema nikakve veze s bačkim predelom. I sam Szenteleky smatra da je francuska šuma Fontenbleau prikladnija za poeziju, privlače ga Pariz i predeli Italije. Prirodu Bačke ne idealizira, baš naprotiv, kada je opisuje u svojim pesmama, registruje njene nedostatke. On na predeo projektuje aktuelni osećaj života bez iluzija.

U pesmi *Bácskai éjjel* [Bačvanska noć] se stvara sopstveni svet na mestu stranog sveta i s njegovim karakteristikama, među kojima dominiraju suprotnosti od umetničkog: „korisnost” i „trezvenost” koja se u pesmi spominje četiri puta. Tokom konstrukcije mesta opaža se nepripadanje subjekta pesme i otuđenost načina posmatranja: „Sve je tako korisno, sve je tako trezveno / đubre ima veliku cenu / a gutači noževa i komedijaši / bojažljivo, ko prokaženi, šunjaju se ovim krajem / i pokorno pozdravljaju / dimljiva đubrišna kola.“ Ističe stranost mesta, kako se komedijaš koji se oseća slabijim boji, šunja se, pokoran, dok korisnost koja uživa u ekonomskoj nadmoći, nije svesna sopstvene sumnjive vrednosti. Opažanje pozicije moći vrhunac dostiže u opisivanju kola koje prenose đubrivo koje isparava. Osim ekonomskog raslojavanja snažno je i kulturno raslojavanje. Na krajnjim polovima dihotomije nalaze se „gazda sa sto lanaca” bez kulture i zahteva, „nagojeni gojilac svinja” koji hrče, a nasuprot njemu subjekat pesme „uči španski”, „očaran” prevrće „Helderlina ili Remboa”, „divi se” plamtećim potezima Van Goga, „tone u oćaravajuće dubine Nića”.²

Ovaj predeo nema nikakvu tradiciju, odavde vredi jedino pobeći. Na mestu opisa prirode pojavljuje se realnost pragmatične, štire sadašnjice, ali

1 Citate je – ukoliko nisu drugačije obeleženi – sa mađarskog prevela autorka studije.

2 Prevod: Mladen Leskovac.

i čežnja lirskog subjekta za odlaskom, za oslobađanjem. Misao da vojvođanska književnost i kultura nemaju tradiciju, da su zaostali, dugo je određivala razmišljanje o njima. Činjenica je, međutim, da je znanje o tome šta je prethodilo vojvođanskoj mađarskoj književnosti u Szentelekyjevom sistemu razmišljanja manjkavo, a njegovo shvatanje je bilo bazirano i na poznavanju istorije kulture i na književnim uticajima, među kojima u prvom redu treba spomenuti simboličnu predstavu „mađarske ledine” Endrea Adyja (V. još: Toldi 2011).

Nesporno je da Szenteleky greši kada meša nedostatak književnog i kulturnog organizovanja i nedostatak tradicije. To, međutim, ne menja činjenicu da će *couleur locale* dugo predstavljati program. Ubrzo će se stopiti pojam regionalizma s poezijom predela, program *couleur locale* počinje da znači napuštanje šireg horizonta, a uloga „pevača vojvođanske ravnice” postaje dominantno, čak poželjno pesničko držanje. Pedesetih godina 20. veka odnos prema predelu postao je „pesnički, kritički i intelektualni program” (Végel 1967: 942). Doživljaj prirode postaje alibi, a slike Bačke dekorativne oznake. Predeli Vojvodine pedesetih godina nisu ništa drugo do „raj okićen prelepim rečima”. „Ovde su svi zadovoljni, svi pomalo glupi, samo duša pesnika žudi za nekakvim čistijim, eteričnijim svetom. I žive ovde, u ovom bačkom predelu raja, ovi ljudi pomalo spore pameti bez ikakve drame i konflikata” – kritikuje stav tih pesnika László Végel (Ibid). Tada su neke od najkarakterističnijih metafora „rodni predeo” i „panonsko-mek san”. U poeziji pesnika tog doba otkrivamo „uspomenu-selo” i „uspomenu-Bačku”. Kako su godine prolazile, obe su sve više „gubile realne osobine, sadašnjost i prošlost, pesnička ideja i realnost su bile sve udaljenije jedna od druge” (Bori 1978: 45–46), slabi prirodni referencijalitet slike prirode, njeno mesto u potpunosti zauzima mehanizam emotivnog sećanja koji se umesto jednostavnosti koristi lažnim patosom, retorikom preterivanja koja ne priliči istinskoj poeziji.

Pesma je bogata ukrasnim elementima, lirski jezik je dekorativan, sprečava pogled iz bačke sredine (Bányai 1968), to je snaga koja vuče nadole, koja se još k tome ne pojavljuje verodostojno, lirsko ja se pojavljuje u ulozi putnika prolaznika, umesto lire dobijamo tekst sa razglednice (Tolnai 1968).

Generacija časopisa *Új Symposion*, osnovanog 1965. godine, već na početku je „objavila rat” – kako je formulisala kritična generacija lista – toj sentimentalnosti kojoj je poezija predela bila prirodni teren. „Tema pesme krije u sebi čitav niz zamki. Među njima je evidentno najopasnija ta da predeo veoma lako može postati pukom kulisom unutrašnjih aspekata, kada se priviđenje skoro zakonito slama, a stvaralačka transformacija slabi. U takvim prilikama je pesma puna epskih fragmenata ili šarenih šablonskih izraza” (Utasi 2000: 86).

U romantici predela su naslućivali i opasnost od milozvučne ispraznosti, videli su izravnog naslednika poezije političkih fraza u „apolitičnoj” poeziji

predela koja je takođe kanonizovana i puna fraza, a politizira upravo svojom apolitičnošću: prekriva stvarni život, nudi beg u svet očaravajućih snova (Végel: 1967). Negiranjem provincijalnog regionalizma bogatog metaforama predela, doživljaj prirode i viđenje predela postaju ne samo pitanja tehnike poezije, nego postavljaju novi senzibilitet na mesto imaginarne slike zavičaja, nastupaju kao epohalni faktori.

Odbacivanje uopštavajućeg preklapanja zavičajne pesme i doživljaja predela vodi do odbacivanja opisa prirode, te i do *depoetizacije* poezije. U poeziji Istvána Koncza (1937. – 1997.) istovremeno se javljaju pesma lišena ukrasa i predeo lišen ukrasa. Pesma koja „odbacuje svoje ukrase” obilazi pojmovne krugove zakona, reda, vere i oglašava se apstrakcijom koja stavlja na probu granice razumevanja pesme. Kada se pojavljuju slike prirode, one ujedinjuju u sebi svesnost intelektualizma i racionalizma. Može se govoriti i o jeseni, ali „automatski”, što se odnosi i na stil pisanja i na stav.

Na primeru dveju povezanih pesama možemo prikazati stvaralački proces koji je István Koncz prošao u svojoj poeziji. U njegovoj prvoj zbirci objavljena je pesma *A szép Tisza és más* [Lepa Tisa i ostalo] u kojoj još piše: „Obala kao suparnica.”³ Pesma se završava tom rečenicom, ona funkcioniše kao okvir. Među izjave kako je obala suparnica, neprijatelj, uglavljen je opis reke zatvorene između dveju obala, kao antiteza statičnosti okvira ređaju se predstave lepote skućene u dubini, skrivene, pokretne, vrtložne. U onome što se želi reći, međutim, nema razlike u modalitetu. Lepota skrivena u bisernim školjkama i zlatnim ribicama ne izražava se u elementima prizora, nego arhetipskim slikama, posredstvom toposa znanja, koje lirsko ja verifikuje snagom razuma.

I pesma *A Tisza partján* [Na obali Tise], napisana dvadeset godina kasnije, jeste okvirna pesma. Kao što znamo, granična linija, obala je suparnica, a stojeći na obali Tise prva rečenica glasi: „Biće rata.”⁴ Pesmu koja je nastala 1987. godine mogli bismo smatrati proročanskom, da nam nije poznato kako je očekivanje rata uvek bilo karakteristično za nekakav večiti osećaj teskobe, stalno stanje postojanja ljudi ovog podneblja. I Dezső Kosztolányi (1885. – 1936.) registruje te znake u putopisu o poseti Beogradu pre Prvog svetskog rata: na prozoru voza kojim se vraćao kući ugledao je rečenicu, „neko od putnika je skinuo svoj dijamantni prsten i urezao u staklo velikim, razgovetnim slovima – na mađarskom: – *Háború lesz*“ [Biće rata] (Kosztolányi [1943]: 18). Reči koje slede u Konczovoj pesmi pak ogromno povećavaju razmak između dveju izjava, već i zbog toga što posle izjave koja se odnosi na budućnost sledi izjava u prošlom vremenu, i na taj način prikazuje da prošlost određuje budućnost. Osim toga, pred očima nam se u paramparčad raspada slika racionalnog pesnika koji piše svestan svoje dužnosti i ideal

3 Prevod: Draginja Ramadanski.

4 Ibid.

suve poezije bez ukrasa, a njegovo mesto zauzima lik senzibilnog umetnika koji daje naslutiti skrivene odnose sveta. Pesma lišena ukrasa ovde blista u punom sjaju: zahuktali jamski uzlet, položaj dugih samoglasnika na kraju reda, koji navodi na produžavanje, a rime ga usporavaju, sve to smešta subjekat pesme u položaj komotnog posmatrača. Vremenska metrika koja se mestimice javlja i snažna muzikalnost koja se održava do kraja, retorikom visokog stepena evociraju prizor lepote koja upravo prolazi. To je poetska situacija elegije izazvane osećajem prolaznosti, ne samo smenom godišnjih doba, nego transcendentnim doživljajem „postojanja”, što se može izraziti slikom, prizorom. Na kraju pesme kontemplacija i ovog puta ukida mogućnost referencijalizacije, na mesto prirode postavlja se njena slika, ovog puta čak umetnička: „Udaljeni izviđa rit / plaha košuta / uši joj napeto tišinu / hlapću, / zabaci glavicu, / vrcne, / čini se uteći će iz slike / poput nebitnog detalja / iz slikarevog sećanja.“⁴⁵ Tu se oglašava slikopisac i viđenje prirode se ekfrastično zamenjuje viđenjem slike, postajemo učesnici spajanja, preklapanja kulture i nature.

Kao sledeća stanica poezije Istvána Koncza još više pozornosti zaslužuje njegova klasicizacija, kasni primerici iz njegovih *Izabranih pesama* su dela koja zaslužuju da uđu u antologiju vojvođanske mađarske poezije. Lirsko ja u njima ne govori o apsurdnosti postojanja, ne muči ga opšta tuga zbog ljudske prolaznosti, nego je u stanju progovoriti u senci umiranja. Nema postojanja nego života, nema prolaznosti nego sopstvene smrti. Veče i jutro, među proređenim krošnjama, u bojama jeseni i skarletnom sjaju zore se izgovara molba, kao da evocira dekorativni oproštajni gest pesme Dezsőa Kosztolányija *Őszi reggeli* [Jesenji doručak]. Nema u tom pesničkom jeziku ni filozofske apstraktnosti, ni metaforičke transmisije. Pesma lišena ukrasa usled životne situacije postaje toliko dramatična da je za njeno izražavanje dovoljna jednostavnost svakodnevnog jezika: „Potom / poremeti se red dana i noći – / kao da se oglaših u ništa, / rekoh: želeo bih kući.“ U poslednjim pesmama Istvána Koncza je prolaznost „centralnog karaktera”, u njima je „prolaznost predmeta, njegovo poniranje u ništa, proživljavanje, možemo reći proživljavanje Granice, preko koje počinje ništa” (Szerb 1981³: 382), njegova perspektiva se otvara na ništa.

Suočavanje s prolaznošću i perspektivom ničega, međutim, tek za nekoliko godina postaće određujući doživljaj vojvođanske mađarske književnosti. U tekstovima antologije *Versek éve* [Godina pesama] iz 1991. godine, a potom 1995. nalazimo zajedno s momentima rata i mnoštvo izražavanja zaprepašćenja zbog svesti o postojanju. Tipični topos ovog perioda postaće bašta, simbol isključivanja spoljnog sveta i zaštite integriteta. Predstavu ran-

jenog predela preuzima predstava ranjene bašte, prostor pisanja prirode se premešta u mali svet, u blizinu kuće, doma.

I Pál Böndör (1947.) počinje kao zagovornik oblika pesme bez ukrasa, da bi devedesetih godina, kada izražavanje važnih životnih pitanja više nije bilo samo opšte mesto, nego proživljena životna potreba, njegova poezija bila zaokružena pesmama bujnim, vitičastim, punim slapova slika klasične moderne. Naziva imenom sopstveno prisustvo u predelu, što često liči na karnevalsku kavalkadu. Tokom njegovog samoosvešćenja lirska perspektiva u poetskim pričama više puta prelazi u suprotnost, uzima ironični zaokret, za šta je karakterističan primer pesma *Mákszem tökføj* [Maleni zvekan] u kojoj lirski narator bukvalno „čita” znake prirode da bi se odlučio treba li otići ili ostati. A pošto priroda ne šalje nedvosmislene poruke, ili ako i šalje više se ni njoj ne može verovati, „buljenje u drsku strategiju krepkog izvitoperenog nitkova” intenzivira razmišljanje do ironije, čak skoro do stanja izbezumljenosti. Tužna pohvala uzaludnosti je divljenje vitici bundeve koja kisne u magli, jer ona „baš u inat”, „sada već uzalud, ali ipak cveta”. Njegova „izmenjena pesma predela” (Vidi još: Harkai Vass 2010) dovodi u pitanje mogućnost davanja odgovora na egzistencijalna pitanja ljudskog života.

U mađarskoj književnosti se krajem milenijuma *ponovno pisanje* javlja kao pesnički stav i umetnički oblik. Ponorovno pisanje – ili kako se u pesmama najčešće pojavljuje: ponovno opevanje – u svakom slučaju inicira dijalog: obraća se književnoj tradiciji, što se odražava u preoblikovanju prepoznatljive pesničke slike sveta i poetskih rešenja predaka. Ovi tokovi ne nastaju kao suprotstavljanje tradiciji, nego upravo suprotno: usled dijaloga koji se javlja u procesu palimpsesta, prerađivanja, nastavljanja, dopisivanja i tradicija se javlja kao deo kanona sadašnjosti, pa tako može postati živom tradicijom; u suprotnom slučaju autoritarnost, nedodirljivost pre ili kasnije vodi do zaborava, ništavnosti.

Pesma Éve Harkai Vass (1956.) *Ákácok alatt* [Pod bagremovima] započinje dijalog sa Szentelekyjevim opusom. Gest prerađivanja pesmu vezuje za moderne niti univerzalne mađarske književnosti, koji formu izražavanja traže u formacijama aluzije, asocijacije, palimpsesta. Ne uspostavlja po svaku cenu vezu s pesmom *Ákácok az őszben* [Bagremovi u jesen], nego pre s doživljajem postojanja koji je „pola veka” pre progovaranja lirskog naratora bio karakterističan za predeo, a čije opevanje je stvaralac književnog programa smatrao toliko poželjnim, u čemu je lirsko ja videlo znake nedostataka. Istovremeno, dok „nanovo opeva” i nanovo tumači emblematični životni osećaj između dva svetska rata, uspostavlja intertekstualnu vezu i s jednom drugom pesmom „lokala”. Prvi stih – „Do guše u *couleur* lokalu” – privlači u prostor tumačenja i pesmu Jánosa Sziverija (1954.) *A Couleur lokálban* [U Couleur lokalu], onog Jánosa Sziverija koji samosvesno poručuje: „Ja sam iz

Panonije, i Janoš“ i koji svoj pesnički identitet i životnu situaciju upoređuje s Janusom Pannoniusom.

Pesma Éve Harkai Vass ne privlači u svoj prostor tumačenja Sziverijevu pesmu kako bi sve to detaljno objasnila, ali dvojno intertekstualno razgrnavanje pojačava oblike organizovanja njene pesme, koji su grupisani oko motiva bezvazdušnog prostora, gušenja.

Treba spomenuti i da su predele Baranje u Hrvatskoj – u duhu panonizma – ovekovečili i mnogi mađarski pisci koji su tamo rođeni – Ferenc Kontra (1958.), József Csörgits (1948.), János Dunai N. (1928. – 2008.) – koji su u svoje stvaralaštvo kontinuirano ugrađivali i strahotu rata devedesetih godina, ali je bilo i brojnih predstavnika „putopisnog panonizma“ (Jukić, Rem 2014), koji su bili dirnuti i lepotom krajolika i njegovim antropološkim karakteristikama.⁶

Zaključno

Ovim sam radom težila ka predavljanju i konkretiziranju brojnih karakteristika panonizma u interliterarnom okruženju i pokušala sam da ukažem na relevantnost arealnog shvatanja tog pojma. Pisanje i čitanje prirode ukazuju na egzistencijalnu uslovljenost subjekta, usmeravaju pozornost na njegovu snagu da odredi identitet; a ratni diskurs, neoavangardni način govora i današnje dijalogično, palimpsestno progovaranje, pisanje prirode kao aspekt kanonizacije su sve karakteristike koje se, po mom mišljenju, mogu uvrstiti u teorijski okvir panonizma.⁷ Prikazani korpus predavlja neku vrstu mešavine „perceptivnog panonizma“ i „interaktivnog panonizma“.⁸

Rad je ostao, međutim, dužan razlaganja izuzetno interesantnog pitanja koje se odnosi na konotacije zemlje i njenih načina pojavljivanja, i koje se na primer dotiče problematike zemlje i tela ili zemlje kao sociokulturalne tvorevine, što treba spomenuti kao jedan od najuzbudljivijih aspekata knjige Sanje Jukić i Gorana Rema, a to svakako čini potrebnim da se ovde opisani tok razmišljanja nastavi.

6 O tome svedoči knjiga *Horvátország magyar irodalma* [Mađarska književnost u Hrvatskoj] koja sadrži izbor istorijskih dimenzija iz dela mađarske književnosti koja su nastala na tom prostoru.

7 Na kraju dvotomnog rada *A pannonizmus költészeti körképének összefoglalása* [Sažetak panoramske slike poezije panonizma] možemo naći pesmu Gorana Bare *Roden u blatu* u odličnom prevodu Zoltána Medvea, tako da će mađarski čitalac knjige biti sklon da poveruje kako ova pesma zaista sadrži esenciju konglomerata razmišljanja o panonizmu.

8 Pojmovi Sanje Jukić i Gorana Rema.

Izvori i literatura

- Bányai, János. 1968. Táj és ember. Az elmúlt év költői termésének néhány tanulsága. [Predeo i čovek. Nekoliko pouka iz pesničkog stvaralaštva protekle godine.] *Új Symposion* br. 24–25, 26–30.
- Bori, Imre. 1978. *Fehér Ferenc*. [Ferenc Feher] Novi Sad: Forum.
- Bori, Imre. 1995. Utószó. Szenteleky Kornél, a költő. [Pogovor. Kornél Szenteleky, pesnik.] U: Szenteleky Kornél. *Szerelem Rómában. Sabrane pesme, lirske proze, prevodi, 1922–1933*. Novi Sad: Forum, 248–257.
- Böndör, Pál. 1977. *Eleai tanítvány*. [Elejski učenik] Novi Sad: Forum.
- Harkai Vass, Éva. 1999. *Kedves Kávai M.!* [Dragi M. Kavai!] Novi Sad: Forum.
- Harkai Vass, Éva. 2010. A módosult tájvers változatai Böndör Pál Tegnap egyszerűbb volt című verseskötetében. [Varijante promenjene pesme predela u zbirci pesama Pala Böndöra pod naslovom Juče je bilo jednostavnije] U: Harkai Vass Éva. *Verstörténés*. Novi Sad: Forum.
- Jukić, Sanja i Goran Rem. 2014. *Panonizam hrvatskoga pjesništva I.–II*. Budimpešta–Osijek: Filozofski fakultet Univerziteta Eötvösa Loránda u Budimpešti–Ogranak DHK Slavonsko-baranjsko-srijemski, Osijek–Filozofski fakultet u Osijeku.
- Konc, Istvan. 2007. *Izabrane pesme*. Senta: zEtna, 2007.
- Kontra, Ferenc ured. 2011. *Horvátország magyar irodalma*. [Mađarska književnost u Hrvatskoj] Osijek: HunCro.
- Kosztolányi, Dezső. [1943]. Belgrádi képek. [Slike iz Beograda] U: Kosztolányi Dezső. *Elsüllyedt Európa*. Budapest: Nyugat Kiadó és Irodalmi R. – T., 13–18.
- Leskovac, Mladen. 1989. *Pesme i prepevi*. Novi Sad: Matica srpska.
- Szenteleky, Kornél. 1995. *Szerelem Rómában. Sabrane pesme, lirske proze, prevodi, 1922–1933*. Novi Sad: Forum.
- Sziveri, János. 1994. *Minden verse*. [Sve pesme] Budapest: Kortárs.
- Szerb, Antal. 1981.³ *Gondolatok a könyvtárban*. [Razmišljanja u biblioteci] Budapest: Magvető.
- Toldi, Éva. 2011. Kocsin, bárkán, gályán. Vajdasági Kocsi-út az éjszakában. [Kolima, barkom, galijom. Vojvođanski Put kolima u noći] U: Kocsi-út az éjszakában. A tizenkét legszebb magyar vers 8. Fűzfa Balázs ured. Szombathely: Savaria University Press, 334–343.

Tolnai, Ottó. 1968. Az egyszerűség problémái. Fehér Ferenc: Delelő. [Problemi jednostavnosti. Ferenc Feher: Plandovanje] *Új Symposion* br. 22., 23–24.

Utasi, Csaba. 2000. *Régi téma, modern tudatosság*. [Stara tema, moderna svest] U: Utasi Csaba. *Ötven vers, ötven kommentár*. Novi Sad: Forum, 85–86.

Végel, László. 1967. A jugoszláviai magyar költészet (Vázlat). [Mađarska poezija u Jugoslaviji (Skica)] *Híd* br. 9. 935–955.

PANNONIANISM IN THE INTERLITERARY POSITION

Summary

Éva Toldi

Faculty of Philosophy

University of Novi Sad

Dr. Zorana Đinđića 2, 21 000 Novi Sad

evatoldi@eunet.rs

The paper explores the connection between landscape and poetic creation on the example of Hungarian poetry in Vojvodina. The theoretical elaboration in this paper uses the semantic field of the term *panonism* as defined by Sanja Jukic and Goran Rem in their *Panonism of Croatian poetry I-II*. This paper expands this Pannonianistic reading and presents a potential reading for the Hungarian poetry written in Vojvodina, in which the landscape, the relation between the lyric self and the landscape, and the critical reception of landscape poetry have such an important role that they would make possible the writing of a history of this regional landscape unit.

Keywords: Pannonianism, Hungarian poetry in Vojvodina, landscape poetry, geocultural discourse